
СПОГАДИ ПРО АНДРІЯ МИХАЙЛОВИЧА ГРОДЗІНСЬКОГО.

Академік Андрій Михайлович Гродзінський — одна з визначних постатей у багатьох галузях біологічної науки. Він був визнаним главою аделопатичної школи в колишньому Радянському Союзі. Крім вивчення хімічної взаємодії рослин, Андрій Михайлович багато уваги приділяв ботаніці, екології, дендрології. Науковій спільноті відомий його значний вклад у розробку теоретичних і практичних засад інтродукції рослин, фітодизайну, зеленого будівництва, біологічного захисту навколишнього середовища від промислового забруднення, створення ботанічних садів та координацію їхньої роботи. Це засвідчує виняткову багатогранність його наукової діяльності.

Неоціненна роль Андрія Михайловича як організатора науки. З 1965 по 1988 рік (практично до останнього дня свого життя) він був директором нашого ботанічного саду, а також головою Ради ботанічних садів України та Молдови (1967–1988). У 1974 р. А.М. Гродзінського обрали академіком-секретарем Відділення загальної біології АН УРСР. З його ім'ям пов'язано заснування в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка відділів аделопатії, медичної ботаніки, тропічних і субтропічних рослин, нових культур, паркознавства та зеленого будівництва, лабораторій цитології, прикладної екології, біоіндикації та хемосистематики.

В останні два десятиріччя про Андрія Михайловича написано багато статей (Черевченко, 1992; Кузнецов, Черевченко,

2001; Черевченко, Кузнецов, 2001; Черевченко, Мороз, 2006). У публікаціях згаданих авторів досить повно висвітлено науковий доробок академіка А.М. Гродзінського, але, на мою думку, слід було б детальніше описати його діяльність у галузі екології, промислової ботаніки, його незгасаючий інтерес до цих наук і постійне сприяння їхньому розвитку.

Публікацій про Андрія Михайловича як особистість, громадянина практично немає. Співробітники саду, які працювали у роки його директорства, і нині намагаються оцінити свої результати чи рішення, запитуючи себе: «А як би він оцінив їх чи повів себе у тій чи іншій ситуації?». Більше знати про Андрія Михайловича надзвичайно важливо нам усім при виконанні своїх службових обов'язків, проведенні науково-дослідних робіт. Насамперед це стосується нашої молоді, про яку він постійно дбав, з якою щедро ділився своїми ідеями, вбачаючи у молодих учених гідну зміну.

На 39-му році своєї діяльності у нашому ботанічному саду, з яких майже 18 років пропрацював під керівництвом Андрія Михайловича, я відчув потребу поділитися своїми спогадами про цю неординарну людину, вважаючи це за велику честь для себе. Однак згодом я зрозумів, що писати про Андрія Михайловича лише на підставі власних спостережень дуже нелегко. Потрібно багато чого згадати, переглянути щоденники, документи, проаналізувати, позбутися суб'єктивних узагальнень. Поринувши у спогади, подумки переносишся

в ті часи і навіть розмовляєш з ним ніби він поруч. Тому важко закінчити нарис, продовжуючи в такий спосіб спілкуватися з керівником, наставником, консультантом.

Вперше зустрітися з Андрієм Михайловичем мені довелося в 1967 р. У той час я працював у Науково-дослідному і конструкторсько-технологічному інституті міського господарства Мінкомгоспу УРСР (НДКТИ), обіймаючи посаду в.о. старшого наукового співробітника відділу зеленого будівництва. Інститут розташовувався у будинку № 6 по вул. Бастіонній. Мені було доручено домовитися про видачу перепусток працівникам відділу зеленого будівництва у ботанічний сад для проведення спостережень за ростом і розвитком дерев і кущів у дендрарії саду. Андрій Михайлович прийняв мене у своєму кабінеті досить люб'язно, але відмовив, мотивуючи це тим, що у нашому клопотанні немає обґрунтування. Під час цієї першої зустрічі він видався мені дуже суворим, одягнений він був дещо оригінально, у білій сорочці навипуск, кремезний, підперезаний вузьким ремінцем. Запамятався його погляд — допитливий, проникливий.

Наступного дня я зайшов до Андрія Михайловича з новим листом, у якому було переконливо обґрунтовано наше клопотання і доведено важливість нашої співпраці з ботанічним садом. Ми отримали згоду директора на видачу тимчасових перепусток для відвідування ЦРБС.

У подальшому мені доводилося контактувати з заступниками директора, узгоджуючи завдання і обсяги робіт у десятирічному плані комплексного озеленення міст та селищ УРСР, розробку основних напрямів якого координував наш інститут, зокрема з Андрієм Михайловичем Поповим, доброю і порядною людиною, моїм наставником і консультантом у галузі озеленення міст. ЦРБС як наукова установа мене зацікавила, я познайомився з багатьма науковими співробітниками саду.

На початку 1973 р. я відважився на перехід у ботанічний сад, скориставшись оголошеним конкурсом на заміщення вакантних посад. Після затвердження ухвали вченої ради ЦРБС на бюро Відділення загальної біології АН УРСР 12 квітня 1973 р. я звільнився з роботи у НДКТИ і того ж дня по конкурсу був зарахований на посаду старшого наукового співробітника в ЦРБС. Андрій Михайлович перебував на той час у тривалому відрядженні за кордоном, а тому обговорення моєї кандидатури на конкурсній комісії і на вченій раді відбулося без нього. Пізніше я довідався, що з ним радилися по телефону, і він висловився на мою підтримку.

20 квітня 1973 р. відбулася моя перша зустріч зі своїм новим директором. Він поцікавився моїми планами, окреслив своє бачення моєї перспективи. Я помітив, що Андрій Михайлович покладав на мене певні надії щодо розвитку нових напрямів екологічних досліджень з проблеми використання деревних рослин для біологічного захисту навколишнього середовища. З великою довірою він ставився до мене, був уважним і доброзичливим. Невдовзі він запросив мене взяти участь у роботі свого методологічного семінару «Філософські проблеми біології», запропонував підготувати доповідь, потім ще одну з проблем використання деревних рослин для очищення повітряного середовища від промислового забруднення. Працювати у таких умовах — одне задоволення. Я пишався керівником нашої установи і завжди радів відгукам та похвалам на його адресу. Не можу не згадати про приємне почуття, яке залишилось від слів про Андрія Михайловича відомого вченого з ГБС (Москва), заступника голови Ради ботанічних садів СРСР П.І. Лапіна на сесії цієї Ради у Києві 04.07.1973 р.: «Андрей Михайлович Гродзинский внес в работу сада эрудицию, теоретическую основу и комплексность».

10 жовтня 1973 р. Андрій Михайлович запропонував мені сформулювати тему

докторської дисертації. Згодом він розповів про можливість отримання нової наукової теми за розпорядженням Ради Міністрів УРСР, а 16.04.1974 р. призначив мене керівником цієї теми.

Інтерес Андрія Михайловича до виконання цієї роботи виявлявся повсякденною допомогою і підтримкою вже на початковому етапі. За його сприяння було оперативно сформовано групу виконавців, закуплено обладнання, укладено договори про творчу співдружність з кафедрою геоботаніки та ґрунтознавства Дніпропетровського державного університету, Науково-дослідним інститутом загальної і комунальної гігієни, Державним інститутом містобудівництва, розроблено програму масштабних досліджень, узгоджену з Андрієм Михайловичем і схвалену вченою радою ЦРБС. Об'єктами досліджень було обрано деревні насадження в умовах забруднення повітря і ґрунтів викидами автомобільного транспорту, металургійних заводів і теплових електростанцій.

З першого року виконання теми було розпочато експериментальні роботи на базі Запорізького коксохімічного заводу, укладено господарські договори з електрометалургійним заводом «Дніпроспецсталь» у Запоріжжі, Побузьким нікелевим заводом на значні для того часу суми, обстежено майже всі металургійні заводи в Україні і в м. Череповець, розташованому на північ від Москви, теплові електростанції. Значну роботу було проведено з вивчення забруднення міського середовища вихлопними газами автомобільного транспорту, накопичення свинцю в асиміляційних органах деревних рослин у вуличних насадженнях тощо.

Розпочавши роботу над державною темою і отримавши умовну незалежність, я сформулював тему докторської дисертації — «Біолого-екологічні основи створення захисних насаджень у зонах підвищеної концентрації шкідливих викидів промислових підприємств», склав проспект і віддав для

Федір Михайлович,
 Мудачи крім того Ваша робота, візу-
 вати, що все під цілком вірно і
 краще, але в нас не має того
 від невисокого.
 Різ з реч, що ^{вам} крім того крім
 лекційного курсу ви вище підручника —
 згідно це його краще. В нас
 не має він не має існують речі
 потрібні для дослідських дисертацій
 — оригінальні, новітні речі. Тобто
 все, що ви написали у креслах, —
 цілком необхідне, логічне, зрозуміле,
 краще, безсумнівне. І якщо яка на
 сам ви маюте здв-хго, допомогла
 роботу над такою ж темою.
 Але де тут обіймає? Кредо
 самого Леонова? Що нового
 криється в науці здв-хго? \int
 Власне, яку роботу можна маюте ви

без здв-хго пошуку: цього коштів
 без відомих факт.
 Це візуальні Ваша персональна
 речі в подальшому крім: викиди,
 Записки.
 Що ж до сходи, до вона обидві
 замислю не викликає. Хіба що кри-
 родне розселення рослин, не можна згідно
 новітні з сподіваною інтродукцією, до
 криродне розселення іже у місцях
 криродного ареалу виду. Тобто лише
 окремі випадки керують мовно згідно
 речі спод. інтродукції.
 Категоризація — все вірно, коли вищою
 ступеню криродованні, до \int \int \int \int \int
 — до того? Вже криродованні \int \int \int
 до посадки під двохленими \int \int \int \int
 того як вона криродованні до садки
 під соку — \int \int \int \int \int
 З повагою \int \int \int \int \int

Відзив А.М. Гродзінського

ознайомлення Андрію Михайловичу. Я також додав свої міркування стосовно розселення рослин (у вигляді схеми). Відзив на мій перший проспект і схему, написаний директором власноручно, не забарився. Як дорогу реліквію я зберігаю цей відгук. Необхідно зазначити, що Андрій Михайлович відповідав на листи негайно, писав дуже послідовно, свої думки викладав у доступній формі.

А.М. Гродзінський постійно цікавився виконанням державної теми і збиранням матеріалів за програмою підготовки докторської дисертації. Зазвичай він постійно був у курсі моїх справ. У червні 1975 р. він ініціював заслуховування на вченій раді моєї доповіді про виконання досліджень з окремих розділів докторської дисертації. Така увага і доброзичливе ставлення стимулювали до самовідданої роботи.

У 1976 р. було завершено роботу над державною темою без будь-яких зауважень, лише зі схвальними відгуками впродовж усього терміну її виконання. Тому цілковитою несподіванкою для нас стала ситуація на вченій раді під час звітування про виконання теми у зв'язку із спробами групи співробітників саду упереджено оцінити роботу. Майже 5 годин я відповідав на запитання, давав пояснення, захищав виконану роботу. На цьому засіданні вченої ради Андрій Михайлович був надзвичайно дипломатичним, оскільки надав можливість усім бажаючим досхочу питати, виступати, критикувати, при цьому маючи свою думку про обговорювану роботу. І в цьому я вбачаю його велику мудрість як голови вченої ради, керівника установи. Врешті-решт Андрій Михайлович прийняв рішення і знову доручив мені керівництво новою темою, яка розвивала попередню, оскільки було продовжено її фінансування ще на 4 роки. Після того, як наш звіт надійшов до Москви, комітет Ради економічної взаємодопомоги звернувся в ЦРБС з проханням передати його в цей комітет. Андрій Михайлович погодився на безоплатну пе-

редачу звіту. В подальшому жодних проблем у стосунках з членами вченої ради не було. Ми продовжували працювати у тому ж темпі, оновили склад виконавців, обладнання тощо.

За ініціативою Андрія Михайловича у 1983 р. було створено лабораторію прикладної екології, і мене призначено її завідувачем. У подальшому штат лабораторії було поповнено кількома співробітниками з відділу екології, який припинив свою діяльність. Необхідно відзначити роль А.М. Гродзінського у становленні нового напрямку екологічних досліджень, орієнтованих на розробку наукових засад створення зелених насаджень в умовах урбогенного і техногенного середовища. Андрій Михайлович сприяв нашій співпраці з Ботанічним садом Польської академії наук (Варшава) впродовж 1986–1990 рр., а також у здійсненні практичних робіт з біологічного захисту навколишнього середовища — шляхом створення захисних і озеленувальних насаджень на Придніпровському хімічному заводі у Дніпродзержинську, на Побузькому нікелевому та Миколаївському глиноземному заводах тощо.

Цікаво згадати, як Андрій Михайлович проводив засідання вчених рад, відвідування яких було обов'язковим для всіх науковців, починаючи зі старшого наукового співробітника. То була справжня школа для присутніх на засіданнях. Цікаво було слухати його міркування з кожного порушеного питання. Він міг краще за інших оцінити наукову роботу. Він був терплячий, не переривав доповідача. Йому були притаманні тонкий гумор та іронія. Засідання вчених рад науковці відвідували завжди залюбки.

Андрій Михайлович постійно дбав про підготовку молодих кадрів, щедро ділився з ними своїми ідеями, цінував ініціативу і самостійність мислення, ніколи не замислюючись, що нова зміна могла б потіснити вчителя чи наставника.

Академік Гродзінський був великим патріотом саду і справжнім будівничим. Він не цурався фізичної праці, його часто можна було бачити роздягненим до пояса, з косою, сокирою чи ломом у руках. Своім прикладом він заохочував науковців до участі в роботі на будівництві корпусів, експозиційних ділянок, у ландшафтному формуванні насаджень тощо. Він був компанійським, доступним, тримався просто і рівно зі всіма. Під час екскурсій чи просто йдучи з науковцем, часто запитував, що це за рослина, і в такий спосіб заохочував до поглиблення ботанічних знань.

У 1980 р. мене було обрано головою профкому за пропозицією Андрія Михайловича. У цей період мені довелося більше спілкуватися з ним і краще пізнати його. Андрія Михайловича як людину характеризували доброзичливість у ставленні до людей, турбота про них. Це особливо виявилось під час аварії на ЧАЕС, коли він, володіючи ширшою інформацією, ділився нею з колективом, давав багато порад, як себе вести, наполягав, щоб негайно вивозили дітей у незабруднені райони, в міру можливостей надавав необхідну допомогу.

Андрій Михайлович був прекрасним сім'янином, турботливим чоловіком і батьком. Свою дружину Галину Семенівну завжди підвозив на роботу, траплялось і мене з молодшим сином, коли я проводжав його до школи. Він завжди заводив розмову з малим і якимось легко привертав до себе. Взагалі він дуже любив дітей. Мені довелося навчатися на курсах водіїв автомобіля разом з його донькою Тетяною. Як він турбувався, допомагав освоїти цю професію, передавав свій досвід, а перед іспитом у вихідний день приїхав з донькою на автодром, щоб додатково її потренувати. Запам'яталися мої зустрічі з Андрієм Михайловичем і Галиною Семенівною у Криму, коли вони відпочивали у Нікітському ботанічному саду. Це було взимку на початку 80-х років. Я тоді перебував у Ялті зі старшим сином, якого привіз на обстеження в ку-



А.М. Гродзінський у Ботанічному саду Польської академії наук. 1987 р.

рортну поліклініку. Майже кожного вечора ми зустрічалися, говорили про роботу, обмінювалися враженнями. Подружжя цікавилось моїми проблемами. «А це вашій дитині», — говорила Галина Семенівна, передаючи конфети чи інші солодощі, коли я від'їздив. Завжди було приємно відчувати їхнє співпереживання.

Назавжди запам'яталися зустрічі з Андрієм Михайловичем у Варшаві в 1987 р. Він брав участь у нараді директорів ботанічних садів. Так сталося, що він занедужав у перші дні перебування у Варшаві, і ми, працівники нашого саду (я та О.Ф. Шапочка), зустрічали його після виписки зі шпиталю. Це була надзвичайно зворушлива зустріч. Наша присутність була для нього і

потрібною, і приємною, ми всіляко його опікали з великим задоволенням і радістю. Я сфотографував тоді Андрія Михайловича на одній з алей ботанічного саду, неподалік від будиночка, в якому він мешкав. Я свято бережу це фото як незабутню пам'ять. Це фото висить у моїй робочій кімнаті на стіні. Я дивлюся на нього і думаю, як склалося б моє життя, якби я не зустрів цю обдаровану людину.

Не менш зворушливими були і проводи Андрія Михайловича на вокзалі у Варшаві. Окрім нашої делегації, його проводжали директор Ботанічного саду Варшавського університету пан П. Новіцькі, а також знайоме йому подружжя з сином, скромним приємної зовнішності юнаком, з яким у шкільні роки листувалася одна із доньок Андрія Михайловича. Були часи, коли практикувалися такі заочні знайом-

ства і підтримувалися дружні стосунки. «Это мои друзья», — так він представив нас своїм знайомим із Варшави. Подібне визнання було сприйнято нами за велику честь.

Остання моя зустріч з А.М. Гродзінським відбулася за кілька днів до того, як він назавжди залишив нас. Разом з керівництвом саду я був запрошений відвідати Андрія Михайловича у лікарняній палаті. Перебуваючи у тяжкому стані, він намагався виглядати бадьоро, навіть жартував. «Хоча б не сталося чого-небудь невиправного», — тільки про це я думав, повертаючись додому і весь час вдома. Але 17 грудня 1988 р. він помер.

Минуло багато років з того часу, як не стало Андрія Михайловича, але він незримо завжди з нами поруч і назавжди залишатиметься у нашій пам'яті.